

Žaža, Stanislav

Objektové vztahy v konstrukcích se slovesem esse

In: *Slovanské studie : sborník na počest 35. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou a pětatřicetiletí rusistiky na filozofické fakultě brněnské univerzity*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 191-198

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121467>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

STANISLAV ŽAŽA

OBJEKTOVÉ VZTAHY V KONSTRUKCÍCH SE SLOVESEM ESSE

1. Gramatický předmět, objekt, lze charakterizovat jako vedlejší větný člen, jehož závislost na nadřazeném členu (slovesu nebo adjektivu), je vyjádřena rekcí, tj. tím způsobem, že sémantika nadřazeného členu předpisuje formu členu závislému.¹ Jinak řečeno, je předmět jedním druhem doplnění, komplementu nadřazeného slovesa (adjektiva), vyplývajícím z valence tohoto slovesa (adjektiva). V této souvislosti vyvstává otázka, zda je možné hledat takový komplement i v konstrukcích se slovesem *esse*. Toto sloveso je významově velmi široké, vyjadřuje nejobecnější denotátové vztahy a s tím souvisí i jeho polyvalentnost, či spíše valenční difúznost.² Vyloučíme-li z okruhu našeho zkoumání *esse* jako sloveso pomocné a z plnovýznamových variant pak *esse* ryze existenciální, vytvářející jen jednomístný predikát (např. *космос есть, внеклассовой литературы не было и не будет* ap.), lze se soustředit na konstrukce s *esse* tzv. lokalizačním (typ A), výskytovým/dispozičním (typ B) a sponovým (typ C).³

2. V konstrukcích s lokalizačním *esse* (typ A) se vyjadřuje vztah mezi subjektem a místem jeho lokalizace; jinak řečeno, vyjadřuje se, v jakém bodě prostoru nebo na časové ose je umístěn. Sloveso *esse* zde má význam, který se dá substituovat významem řady jiných sloves (*находиться, помещаться, лежать, стоять, сидеть; состояться, совершаться, протекать* apod.).⁴ Jde tedy o konstrukce obsahující adverbialní komplement, typu *N nom + Vf + Cm Adv* (např. *место сбора около вокзала; основной удар был еще впереди; симпозиум будет в следующем году* ap.).

Vedle absolutně převažujících konstrukcí lokálních/temporálních však najdeme i několik případů, v nichž je slovesem *esse* v rámci tohoto větného modelu substituováno sloveso předmětové. Sloveso *esse* přejímá jeho valenci a vzniká tak útvar typu *N nom + Vf + Cm Obj*.

¹ Viz G. A. Zolotova, *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва, 1973, str. 32.

² Srov. R. Mrázek, *Valence slovesa быть — býti s předložkovými pády*, Filologické studie II, Praha 1970, str. 63 n.

³ Viz R. Zimek, *Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou*, Praha 1963, str. 56n.

⁴ Srov. P. Adamec, *Очерк функционально-трансформационного синтаксиса современного русского языка 1*, Praha 1974, str. 25n.

Konstrukce výskytové a jim blízké dispoziční (typ B) vyjadřují, že se subjekt vyskytuje nebo je k dispozici v určitém množství na nějakém místě. Význam *esse tu* lze substituovat nejčastěji slovesy *встречаться, иметься* ap. Např. в пруду были карпы; в универсаме есть велосипеды; у него (есть) миникалькулятор ap. Model těchto konstrukcí tedy je *Cm Adv + Vf + N nom*. I v rámci takto stavěných útvarů můžeme někdy v pozici *Cm* najít komplement objektový. Lze pak takový útvar vystihnout vzorcem *Cm Obj + Vf + N nom*.

O konstrukcích se slovesem *s p o n o v ý m* viz § 5.

3. V konstrukcích *s p l n o v ý z n a m o v ý m esse* (především typu A) nalézáme tyto druhy objektového doplnění:

I. Útvary se subjektem personickým

N pers nom + Vf + Cm Obj

a) Sloveso *esse* substituuje slovesa sémantické třídy *вступаться, заступаться, голосовать* ap. + *ЗА + N ak*, popřípadě *выступать, голосовать + ПРОТИВ + N gen*.

České ekvivalenty těchto útvarů se liší podle toho, zda je objekt personický nebo nepersonický. V prvním případě odpovídá ruskému spojení *ЗА + N ak* předložkový komponent *ПРЯ + N lok* nebo *ПРО + N ak* (s jasným významovým rozdílem), v druhém zpravidla jen *ПРО + N ak*. Např.: *Мы будем за вас. Будем при вас // pro vás // zastaneme se vás (VRČS)*. — *Весь черный народ был за Пугачева. Всеchen prostý lid byl pro P. // при P. (Puškin)* — *Мнимые патриоты кричали: Кто за Интернационал, тот против родины. Kdo je pro Internacionálu, ten je proti vlasti. (Erenburg)* — *Наш читатель за смертную казнь. Наш čtenář je pro provádění trestu smrti. (Čapek)* — *Мы за мир! И песню эту / Понесем, друзья, по свету! Jsme pro mir! (Píseň)* — *Мы против войны. Jsme proti válce. (Fedin)* — *Нам известно, что ты не против народа. Je nám známo, že nejsi proti lidem. (Bubennov)* Shodně v ruštině i v češtině: *Все за одного — один за всех. Všichni za jednoho, jeden za všechny.*

Elipsou objektového substantiva vznikají ustálené obraty *Кто за? Kdo je pro?* — *Все были за. Všichni byli pro.* — *Пятнадцать — за, двое — против. Patnáct (je) pro, dva proti.*

b) Sloveso *esse* reprodukuje význam sémantické třídy sloves označujících děj vespolný, jako jsou *говорить, обращаться, объясняться + C + N instr*. Subjekt i objekt jsou tu personické, avšak objektový komplement zde má jen periferní, někdy dokonce i jen fakultativní status; vedle něho je tu obligatorně přítomen adverbiální kvalifikátor.

Čeština přímý ekvivalent těchto útvarů nemá a sahá tu po slovesech plnovýznamových. Např.: *Он со всеми на ты. Se všemi si tyká.* — *Мы (с ним)*

были на вы. *Vykali jsme si.* — Будь со мной, как прежде бывала. *Chovej se ke mně, jak jsi se chovávala dřív.* (Lermontov)

II. Útvary se subjektem nepersonickým

N mat nom + Vf + Cm Obj

a) Patří sem konstrukce, v nichž se reprodukuji vztahy vlastní slovesům sémantické třídy случиться, произойти, совершиться + C + N *instr.* Jde o slovesa, v nichž je kategorie osoby redukována na 3. osobu. Subjekt je v tomto typu nejčastěji pronominální.

Čeština zde disponuje dvěma variantami ekvivalentů, významově odstíněnými. První z nich — spojení S + N *instr* — má význam obecnější, druhý — bezpředložkový dativ — je příznakově specializován na vyjádření fyzické nebo psychické indispozice subjektu. Např.: Эй, что с тобой? *Hej, co je s tebou?* (tj. „kde vězíš?“ // „co tam děláš?“ // „co se ti přihodilo?“) × *Hej, co je ti?* (jen „jakou indispozici pociťuješ?“) (Pantelejev) — Что с вами? — сказал я, взяв ее руку. *Co je vám? // Co je s vámi?* (Lermontov) — Вот все это и с тобой будет. *To všechno bude // se stane i s tebou.* (Bunin) — Ведь то же самое было и с предыдущей маршевой ротой. (Hašek; v orig.: *I při předešlé maršce tak bylo.*)

V ruštině je typ s *esse* = случиться zastoupen širě. Stýká se tu totiž s typem vyjadřujícím vztah posídenční/pertinenční a představuje tak jeden z alternantů konstrukce s Y + N *gen.* Jde tedy už o útvar s *esse* výskytovým/dispozičním (typ B), jiného slovosledného schématu:

Cm Obj + Vf + N mat nom

Českým ekvivalentem tu také nejčastěji bývá obrat se slovesem *mit*: Уже несколько ночей сряду с ним была лихорадка. *Už několik nocí pro sobě měl zimnici.* (Dostojevskij) — Она бросилась ко мне: со мной, кажется, был озноб, а может, и обморок. *Měla jsem asi mrazení a snad i zimnici.* (Tamt.) — Спешу уведомить тебя, душа Тряпичкин, какие со мной чудеса. *Spěchám Ti oznámit, můj milý T., co se se mnou děje za divy.* (Gogol)

b) Ráz objektového komplementu má i bezpředložkový dativ s odstínem destinačním. Sloveso *esse* zde substituuje slovesa sémantické třídy принадлежать, доставаться + N *dat.* Dativ se v tomto postavení vyskytuje celkem zřídka a konkuruje mu předložkové spojení s ДЛЯ + N *gen* (podobně i v češtině). Např.: Следующее письмо было сержанту Тарасову из первой роты. *Další dopis byl pro seržanta T. // seržantu T. z první rotы.* (Simonov) — Больше всех работы... воздушным разведчикам. *Nejvíce práce... mají letečtí průzkumníci.* (Privalov) — Здесь не место паникерам. *Zde není místo pro panikáře // Tady nemají co dělat panikáři.* (VRČS)

I bezpředložkový dativ se vyskytuje v konstrukcích typu B (výskytoových/ dispozičních). V češtině máme zase nejčastěji sloveso mít. Např. Тебе нег ничего. Pro tebe (tu) není nic. // Ты (tu) nemáš nic. — Вот вам хороший пример. Tady máte pěkný příklad. — Нанайцам не было места на земле. Nanajci neměli na zemi místo. (Ažajev)

4. Ve všech předcházejících útvarech šlo o takové případy, v nichž bylo zdrojem objektového vztahu s l o v e s o. V řadě konstrukcí se slovesem esse však objektový vztah vyplývá z charakteru deverbativního (nebo sémanticky mu příbuzného) s u b s t a n t i v a, které je v dané konstrukci obsaženo. Komplement je přítom se substantivem v pozici distantní, takže jej nelze chápat za jeho atribut.

a) Jde o substantivum v predikátové části konstrukcí. Toto substantivum vytváří spolu se slovesem esse celek sémanticky totožný s plnovýznamovým slovesem a mající s ním stejný objektový komplement.

aa) Substantivum je součástí konstrukce typu A.

Jsou zde zastoupeny především výrazy s významem vespolnosti: быть в переписке, в связи, в контакте, в хороших (плохих . . .) отношениях + C + N instr. Podobně je tomu i v češtině.

$$\begin{array}{c} N \text{ pers nom} + V_f + N \text{ obl} \\ + \\ C_m \text{ Obj} \end{array}$$

Např.: С Белинским я уже был в переписке, и его друзьями. S B. jsem už byl v řísemném styku, i s jeho přáteli. (Paпajev) — . . . относительно своей жены, которая якобы была с кем-то в связи . . . která prý je s někým ve styku (Hašek; v orig.: která prý má nějakou známost) — Илагин, с которым Ростовы были в соре и в процессе, охотился . . . I., s nímž byli R. v rozedří a s nímž se soudili, lovil . . . (L. N. Tolstoj) — С вами мы в расчете. S vámi jsem vyrovnán // jsme vyrovnáni. (VRČS)

bb) Substantivum je součástí hovorové konstrukce se sponovým slovesem (тип C), a to jmennou částí jejího predikátu. Jde o útvary poměrně vzácné. V češtině jsou jejich protějškem konstrukce slovesné, tj. se slovesem plnovýznamovým.

$$\begin{array}{c} N \text{ pers nom} + V_f \text{ cop} + N \text{ nom} \\ + \\ C_m \text{ Obj} \end{array}$$

Я за всех не ответчик. За všechny neodpovídám // odpovídat nemohu. (VRČS) — Я за него просительница. Přimlouvám se za něho. (Kuprin)

Jde o útvary analogické s hovorovými konstrukcemi, v nichž je komplement rázu adverbialního: *Вон из Москвы! сюда я больше не езду! Pryč z Moskvy! Tady už mě nikdo nevidí!* (Gribojedov) — *На собрания Аноха Кондратьич по-прежнему не ходок: шуму много. На schůze A. K. nechodí jako dřív: je tam moc rámusu.* (Černov)

b) Jde o substantivum v subjektové části konstrukce. To většinou reprodukuje valenci příbuzného slovesa (většinou jde o slovesa sentiendi a dicendi, ale i jiná); někdy se však příslušná vazba liší. V češtině jsou podobné útvary rovněž možné, někdy však je třeba sáhnout k slovesu plnovýznamovému.

Т у р А: *N mat nom + Vf + Cm Obj*

Např.: *Последняя моя мысль и последняя молитва будет о тебе. Poslední má myšlenka bude na tebe a poslední modlitba za tebe!* (Puškin) — *Очерк был, в сущности, не столько о поезде, сколько о докторе Супрунове. Črta byla vlastně ani ne tak o vlaku jako o doktoru Suprunovovi.* (Panova) — *Следующий доклад будет о Маяковском. Příští referát bude o M.* (PMRČ) — *И у нас так принято, — сказал Сабуров . . . , словно разговор был со штатским лицом, а не с командующим армией . . . jako by mluvil s civilistou, а не s velitelem armády.* (Simonov) — *Вся надежда была на партизан. Všechny naděje se skládaly v partyzány.* (Privalov) — *Ну, Чубарый, вся надежда на тебя! Tak, Grošáku, spoléhám(e) jen na tebe!* (Perovskaja)

Т у р В: *Cm Obj + Vf + N mat nom*

Např. *Есть против этого средства. Jsou proti tomu prostředky.* (Gogol) — *Против Агафонова нет ни слова. Proti A. není ani slovo.* (Z novin) — *В ком нужда, уж того мы знаем, как зовут. Koho potřebujeme, o tom hned víme, jak se jmenuje.* (Krylov) — *Но так как о волках худой на свете толк, . . . Ale protože o vlčích je na světě špatné mínění . . .* (Krylov) — *Он понимал, что с дочерью был уже разговор о нем. Chápal, že s dcerou už o něm mluvili // byla řeč.* (Simonov) — *За работу плата от аршина или от куска. Za práci je plat (/se platí) od aršinu nebo od kusu.* (Z odb. lit.)

V následujících dokladech nemají komplementy přímou analogii se slovesy, resp. jejich forma neodpovídá formě vyžadované valenci příbuzného slovesa, ale přesto jejich objektový charakter vystupuje do popředí: *У меня к вам просьба. Mám k vám prosbu.* — *У меня к тебе дело. Musím s tebou něco vyřídít.* (VRČS) — *Дело есть до вас. Potřebuji s vámi něco projednat.* (Ožegov) — *Между нами полное согласие. Mezi námi je úplná shoda.* (Tamtéž) — *Между нами не должно быть тайн. Mezi námi nesmí být tajemství.* (VRČS) Na přechodu k adverbialnímu významu zřetelovému stojí komplementy v těchto konstrukcích: *Народу было пропасть, и в кавалерах не было недостатка. Lidí bylo spousta а о kavalíry nebyla nouze.* (Tur-

geněv) — В лягушках каждый день великий недочет. *Žab každý den velice mnoho chybí.* (Krylov)

Charakteristickou skupinu představují útvary, v nichž substantivum re-produkuje valenci sloves sémantické třídy *возиться, мучиться, биться* apod. + C + N *instr.* Okruh konstrukcí s takovým instrumentálovým komplementem je poměrně velmi široký a zahrnuje i substantiva sémanticky dosti vzdálená. Objektové doplnění zde plynule přechází v situant⁵ rázu objektově adverbialního s odstínem zřetelovým. Např.: С этим яблочным пирогом дьявольская возня. *S tímhle jablečným pirohem je příšerná pirlačka.* (Simonov) — Просто беда нам с этим мальчиком. *Máme s tím hohchem trápení.* (ČRS) — Горе мне с тобой. *Mám já to s tebou soužení.* (VRČS) — Потеха с ним, да и только. *Je s ním hotová legrace.* (VRČS) — С чистописанием незадача. *S krasopisem je to špatné // je to bida.* (Akad. mluvnice 1970) — С транспортом никаких задержек нет. *S dopravou žádné průtahy nejsou.* (Tamtéž)

5. Pozornosti si zasluhuji konstrukce s esse s p o n o v ý m (typ C).

a) Velmi rozšířen je v těchto konstrukcích objektový komplement vyjádřený spojením S + N *instr.* Reflektuje se tu podoba komplementu u sloves sémantické třídy *совершаться, стать(ся), происходить* ap. Tyto útvary obsahují kvalifikující adverbialní určení. Podobají se konstrukcím uvedeným v odst. 3, II a), avšak jsou jednočlenné.

Cm Obj + Vf cop + Q Adv

Např. Вот оно (= částice) как со мною было! *Tak takhle to se mnou bylo!* (Korolenko) — Ну, с госпиталями тогда не очень было, так меня тут на хуторе одном и оставили. *No, s nemocnicemi to tehdy za moc nestálo, tak mě tady nechali na jedné samotě.* (Ogoňok) — Но все-таки надо было подумать: как быть с местом: сходить или нет? *Ale přesto bylo třeba se zamyslet, jak to bude s místem: zajít tam, nebo ne?* (Bunin)

V češtině těmto konstrukcím nejčastěji odpovídají věty s neurčitým podmětem věcným *to*.

Podle zcela stejného modelu jsou stavěny útvary typu *с кадрами неблагополучно с кáдры je to špatné; с ним что-то неладно je to s ním nějak zlé; как с домом? jak je to s domem?* a dále útvary obsahující navíc element *У + N gen.*: у него плохо с сердцем *je na tom špatně se srdcem*; как у тебя с экзаменами? *jak to máš se zkouškami?*, v nichž však spatřujeme už spíše jednočlenné ekvivalenty konstrukcí typu *с кадрами* дело обстоит неблагополучно; как у тебя обстоит дело с экзаменами? Element *С + N instr* má zde už spíše povahu adverbialního určení zřetelového.⁶

⁵ K termínu viz V. Hrabě—P. Adamec, *Transformační syntax současné ruštiny I*, Praha 1969, str. 25.

⁶ Poněkud jinak chápe tyto konstrukce G. A. Zolotova, cit. dílo, str. 135 a jinde. Srov. o tom nově M. Kubík, *K využití nových poznatků teoretické lingvistiky ve vyučování ruské skladbě na pedagogických fakultách*, Filologické studie VI, Praha 1975, str. 81 n.

b) Ve sponových konstrukcích se dále objevuje jako objektový komplement i dativ.⁷ V dvojčlenných útvarech je to především dativ vyplývající z valence adjektiva ve jmenné části predikátu: Она *нам* известна как выходящийся лингвист. Je nám známa jako vynikající lingvistka. — Разговор мне неприятен. (Ten) rozhovor je mi nepříjemný. Dále pak je to dativ vztahový, blízký přivlastňovacímu: Он *всем* друг. Je všem přítelem. — Какая она мужу хозяйка? *Jakou(pak)* je manželovi hospodyně? // *Jaká(pak)* je to pro manžela hospodyně? — Я тебя, Нил, спрашиваю: кто я тебе? *Рtám se tě, N. : čím ti jsem?* (Gorkij)

V útvarech jednočlenných je větněčlenská povaha dativu namnoze sporná. Tam, kde je možná transformace dativu v nominativ, jej lze považovat za komplement subjektový: *мне* весело → я весел; *мне* нужно уйти → я должен уйти. Tam, kde tato transformace možná není, bylo by lze v něm správně považovat komplement objektový: *мне* холодно → *я холоден; podobně *мне* жутко, *нам* душно atd. V případech jako *мне* далеко до вокзала, *нам* здесь просторно ap. nabývá dativ rázu adverbialního určení zřetele. Avšak vzhledem k tomu, že z funkčně sémantického hlediska jde o případy vesměs zcela nebo téměř zcela totožné, nelze o větněčlenském charakteru takového komplementu jednoznačně rozhodnout.

c) O typu я с ним был в ссоре viz v § 4a) aa).

* * *

Přítomnost objektového komplementu v konstrukcích se slovesem esse je v širokém repertoáru útvarů s tímto slovesem jevem spíše periferním. V některých případech je větněčlenská povaha tohoto komplementu nepochybně ne zcela jednoznačná. Právě tyto přechodné případy (jde zejména o útvary, v nichž lze za východisko objektového vztahu chápat především sémantiku substantivního komponentu celé konstrukce) vyvolávají řadu otázek, k jejichž řešení bude třeba se ještě vracet.

Z K R A T K Y

Adv	— adverbiale, -ální
Сm	— komplement
сop	— spona
dat	— dativ

⁷ Srov. podrobněji u J. Zajičkové, *Дательный беспредложный в современном русском литературном языке*, АУС — Philologica, 1972, str. 46n, a u M. Váchy *Дистрибуция дательного притяжательного, конструкции „у + родительный“ и родительного притяжательного в русском языке*, SP FFBU A 22/23, 1974/1975, str. 125n.

cop	— genitiv
instr	— instrumentál
lok	— lokál
mat	— materiální, nepersonický
N	— (syntaktické) substantivum
Obj	— objekt, -ový
obl	— nepřímý pád
pers	— personický
PMRČ	— Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy
Q	— kvalifikátor, -fikující
Vf	— verbum finitum
VRČS	— Velký rusko-český slovník

ОБЪЕКТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В КОНСТРУКЦИЯХ, СОДЕРЖАЩИХ ГЛАГОЛ ESSE

Автор статьи ставит вопрос о том, можно ли в пределах конструкций, содержащих глагол *esse* (*быть, býti*) искать объектные отношения. Опираясь на установленные лингвистами семантические варианты глагола *esse* (ср., напр., работы Р. Зимека, П. Адамца, Р. Мразека и др.), он приходит к выводу, что выразительнее всего подобные отношения проявляются в тех случаях, когда глагол *esse* заменяет собой глаголы других семантических классов, требующие объектного компонента, напр. *вступаться, заступаться, выступать, голосовать* (он будет за вас; мы против войны); *говорить, обращаться, объясняться* (мы с ним на вы), *случиться, произойти, совершиться* (то же самое было со мной); *принадлежать, предназначаться, доставаться* (следующее письмо было Тарасову).

Однако источником объектных отношений в конструкциях, содержащих глагол *esse*, может быть не сам глагол, а отглагольное существительное, образующее вместе с глаголом одно целое, равное по своему значению полнознаменательному глаголу (следующий доклад будет о Маяковском, вся надежда была на партизан, она была с ним в переписке). Особую группу представляют далее конструкции, в которых существительное отражает валентность глаголов семантического класса *возиться, мучиться, биться* (с яблочным пирогом дьявольская возня; горе мне с тобой; беда нам с этим мальчиком). Спорным является характер компонента с + творительный в конструкциях типа: как быть с местом? у него плохо с сердцем; с ней что-то неладно и т. под.

В двусоставных конструкциях со связочным *esse* характер объекта имеет также дательный (она нам известна как выдающийся лингвист; он всем друг). Спорным представляется объектный характер дательного в односоставных предложениях (мне весело; ему жутко).

Autor: doc. PhDr. Stanislav Žaža, CSc., vedoucí katedry ruského jazyka na filozofické fakultě UJEP, Brno, Arna Nováka 1.